

YOSH MAKTAB O'QUVCHILARINING INTELLEKTUAL RIVOJLANISHIDA BADIY ADABIYOTNING O'RNI

Raxmonova Dilfuza Maxmudovna, Hamdamova Adolat
Buxoro davlat universiteti Pedagogika kafedrası o'qituvchisi; Sport faoliyati va pedagogika fakulteti talabasi

Annotatsiya – maqolada maktab o'quvchilarining intellektual rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar haqida umumiy ma'lumotlar keltirilgan. Shu bilan birga maktab o'quvchilarining intellektual rivojlanishida badiiy adabiyotning o'rni ham batafsil tushuntirilgan, bilim salohiyatini rivojlantirishda muhim omillar sanab o'tilgan.

Kalit so'zlar: maktab o'quvchilarini, intellektual rivojlanish, badiiy adabiyot, nutq, savodxonlik, axloqiy tarbiya.

Abstract - the article provides general information about the factors affecting the intellectual development of schoolchildren. At the same time, the role of fiction in the intellectual development of schoolchildren is explained in detail, important factors in the development of knowledge potential are listed.

Key words: schoolchildren, intellectual development, fiction, speech, literacy, moral education.

Аннотация - в статье даны общие сведения о факторах, влияющих на интеллектуальное развитие школьников. При этом подробно объясняется роль художественной литературы в интеллектуальном развитии школьников, перечисляются важные факторы развития познавательного потенциала.

Ключевые слова: школьники, интеллектуальное развитие, художественная литература, речь, грамотность, нравственное воспитание.

I. Kirish

Axborot va kompyuter texnologiyalarining rivojlanishi tufayli bugungi kunda badiiy adabiyotga qiziqish pasaymoqda. Bolalar o'qishni xohlamaydilar. Binobarin, nutq, savodxonlik, axloqiy tarbiya, ta'sir doirasi, eng muhimi, intellekt zarar ko'radi. Kichik maktab o'quvchilarining aqliy rivojlanishidagi badiiy adabiyotning roli mahalliy va xorijiy olimlar tomonidan juda ehtiyotkorlik bilan va mazmunli o'rganilganligi bejiz emas: N.N. Cherevichnaya, V.P. Yagunkova, A.V. Piontek, Z.N. Klopertanets, P.M. Jeykobson, G. Neal va boshqalar.

A.S.Makarenko ta'kidlagani bejiz emas: "Bu davr bola hayotida katta ahamiyatga ega. Bola kitob va bosma so'z maydoniga kiradi, ba'zida u istamay kiradi va xat va o'qish jarayoni unga tug'diradigan texnik qiyinchiliklarni yengishda qiynaladi". O'qishga bo'lgan ishtiyoq hayotning birinchi yillaridanoq bolalarga hamroh bo'ladi va adabiyot bilan tanishish natijasi maktabgacha yoshda olingan sujetlar va rollarning hissiy tajribasiga asoslanadi.

II. Asosiy qism

O'qishga bo'lgan ishtiyoq, o'qishga doimiy qiziqish oilada shakllanadi va uning asosini bolaning o'qish odati tashkil etadi. Ko'pgina o'qituvchilar kichik maktab o'quvchilarida she'riy adabiyotlarni o'qishga bo'lgan qiziqishni rivojlantirish muvaffaqiyati ota-onalarning ushbu muammoni hal qilishdagi ishtirokiga bog'liqligiga aminlar. Bolalar "o'qish" muhitini, kitob muhitini talab

qiladi. Faqat shu asosda o'qish istagi paydo bo'ladi. Bolalar mutolaasi tadqiqotchilarining ta'kidlashicha, adabiy ijod bolaga o'zining syujeti va she'riy shaklining yaxlitligida namoyon bo'ladi. Agar bola adabiy asarga moyil bo'lsa, uning idroki yuz foiz bo'ladi.

Buning uchun bolalar e'tiborini nafaqat syujetga, balki ertak, hikoya, elegiya va boshqa she'riy adabiyot asarlari tilining intellek usullariga ham qaratish kerak. Vaqt o'tishi bilan kichik yoshdagi maktab o'quvchilarida adabiy asarlarga nisbatan ustuvor munosabat, shuningdek, she'riy did paydo bo'ladi. Tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, badiiy asarlarni o'qish doimo kognitiv, estetik va tarbiyaviy funksiyalarni bajaradi va bolaning hissiy sohasini, axloqiy va estetik ideallarini, qarashlari va munosabatlarini shakllantiradi.

Ularning bugungi muvaffaqiyati va ertangi taqdiri, umuman olganda, mamlakatning taqdiri, uning kelajagi bolalarning o'qishi, nimani va qanday o'qishiga bog'liq. Bolalar kitobxonligi mamlakatning intellectual resursi, xalqning insoniy salohiyatini rivojlantirishning asosiy zaxirasi deb ataladi. Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, imkon qadar ertaroq kitob va o'qish bilan tanishtirish kerak – bilim, g'oyalar, donolik va tajribalar ombori. Boshlang'ich maktab ta'limning umumiy asosiy maqsadi – o'quvchi shaxsini shakllantirishni birinchi bo'lib amalga oshira boshlaydi. Olimlarning ta'kidlashicha, she'riy adabiyotlarni o'qish estetik saodatga ega bo'lishga yordam beradi va shuning uchun yosh o'quvchini hissiy jihatdan tarbiyalaydi.

Sensor taassurotlar tufayli intellektual idrok ham aniqlanadi. Shu munosabat bilan, O.V.Tkachenko, badiiy asarlarni o'qish quyidagi muammolarni hal qiladi, deb hisoblaydi: bolaning dunyoqarashi kengayadi va chuqurlashadi, uning bilimi va hissiyotlari boyib boradi; kitob orqali bolaga tarbiyaviy ta'sir kuchayadi; kitoblar tilni boyitish va rivojlantirishga xizmat qiladi. Muallifning fikricha, boshlang'ich sinf o'quvchisi shaxsini shakllantirishga adabiyotning ta'siri idrok orqali amalga oshiriladi. Idrok tushunish bilan chambarchas bog'liq – o'quvchi idrok etgan narsalarni tahlil qilish va sintez qilish orqali erishiladigan badiiy obrazning mohiyatini tushunish.

Badiiy adabiyotni bilish bolaning ijodiy moyilligini rivojlantirish uchun katta ahamiyatga ega. Badiiy adabiyotni idrok etish chuqurligi badiiy obrazni badiiy adabiyot yordamida yaratilgan va estetik ahamiyatga ega bo'lgan inson hayotining umumlashtirilgan tasviri sifatida tushunishni aks ettiradi. Adabiy ma'lumotlar va o'z kuzatishlarimiz tahlili she'riy adabiyot ko'p qirrali rivojlanish vositasi bo'lib xizmat qilishini ta'kidlash imkonini beradi.

Badiiy adabiyot o'qish tufayli, deb ta'kidlaydi I.N.Chakova, boshlang'ich sinf o'quvchisi nutqini rivojlantiradi, so'z boyligini boyitadi, bu esa o'z fikrlarini og'zaki va yozma ravishda ifodalashga, boshqalarning gaplarini tushunishga, gaplarni ma'noli qurishga yordam beradi. Badiiy adabiyot asarlarini o'qish jarayonida, deb ta'kidlaydi tadqiqotchi, bolada mantiqiy fikrlash rivojlanadi, o'ziga xos tushuncha va g'oyalar shakllanadi; u mavhum tushunchalarni o'rganadi va o'z dunyosi ufqlarini kengaytiradi, hayotni tushuntirishga va bir hodisaning boshqa hodisa bilan bog'liqligini ko'rishga o'rganadi, bu esa voqelikni bilishni ta'minlaydi.

Badiiy adabiyotni o'qish ijodiy tasavvurni uyg'otadi, tasavvurni ishlashga

imkon beradi va bolalarni tasvirlarda fikrlashga o'rgatadi. Kitob o'qish kognitiv qiziqishlarni rivojlantiradi, dunyoqarashini kengaytiradi. Bola o'zini qiziqtirgan hamma narsani kitoblardan o'rganadi. She'riy adabiyot obrazli xotiraning rivojlanishiga va ish xotirasining takomillashishiga va diqqatning barqarorligiga ta'sir qiladi, bu aqliy faoliyatga bog'liq. Badiiy adabiyot bilan tanishish orqali bolalarda faollik, qiziquvchanlik, umumiy madaniyat va bilimdonlik rivojlanadi. Bundan kelib chiqib aytish mumkinki, boshlang'ich sinf o'quvchisining aqliy rivojlanishida she'riy adabiyotning o'rni inkor etib bo'lmaydi. Biroq, shu bilan birga, zamonaviy bolalar tomonidan kitob o'qish muammosi paydo bo'ladi. Pedagoglar, psixologlar, filologlar televidenie asrida kitoblar bilan muloqot video va kompyuter mahsulotlarini tomosha qilish bilan almashtirilayotganidan xavotirda. Boshlang'ich maktabda bu muammoni hal qilishga alohida e'tibor berilishi kerak, chunki adabiyotga barqaror qiziqishni rivojlantirish uchun asosdir. Bolani bosma so'z bilan tanishtirishda ko'p narsa kattalarga, shu jumladan o'qituvchiga bog'liq. O'quvchining kitob o'qishga bo'lgan ishtiyoqi, qobiliyati va barqaror odatini shakllantirishda o'qituvchining yordami uning kelajakdagi hayoti uchun nihoyatda muhim bo'lib, uning ijtimoiylashuviga hissa qo'shadi, bilimdonlik va umumiy madaniyatni rivojlantiradi. Shu bilan birga, kitob o'quvchilarning o'zlari haqida o'ylash, kuchli va zaif tomonlarini, talab va intilishlarini ro'yobga chiqarishga yordam beradigan haqiqiy vositaga aylanadi. Pedagogik psixologlar uzoq vaqtdan beri «yaxshi o'qigan» bolalarda og'zaki va yozma nutqda savodxonlik bilan bog'liq muammolar kamroq ekanligini isbotladilar. Ayni paytda, «tug'ma savodxonlik» deb ataladigan narsa ham insonning yaxshi o'qiganligining natijasi ekanligi isbotlangan. Tadqiqotchilarning ta'kidlashicha, o'qish jarayonida vizual xotira so'zlarning vizual tasvirlarini yozib oladi va yozish paytida bu tasvirlar avtomatik ravishda «boshida paydo bo'ladi» va odam hech ikkilanmasdan to'g'ri yozadi va qog'ozdagi imlo xatolarini darhol payqaydi.

Shu munosabat bilan, boshlang'ich sinf o'qituvchisi faoliyatidagi asosiy maqsad bolalarni kitob va she'riy adabiyot sohasi bilan tanishtirish, o'qishga qiziqishni, ertak, she'r, hikoyalar tinglashga ishtiyoqini shakllantirishdan iborat bo'lishi kerak. Boshlang'ich maktab yoshida bolalar ertak, hikoya, bolalar qofiyalarini diqqat bilan tinglashni, shuningdek, ertakdagi syujetning rivojlanishini kuzatishni, qahramonlar haqida qayg'urishni o'rganishlari kerak. Boshlang'ich maktab yoshida hissiy intellekt deb ataladigan hissiy sohaning juda tez rivojlanishi mavjud. Boshlang'ich maktab yoshining ana shu xususiyatiga katta e'tibor berib, o'qituvchi o'qishga qiziqishni rivojlantirish borasidagi ishida yuqori samaradorlikka erisha oladi.

III. Xulosa

She'riy adabiyot ko'p qirrali rivojlanish vositasi bo'lib xizmat qiladi: u xotirani, nutqni, ijodiy tasavvurni rivojlantiradi, bolalarni tasvirlarda fikrlashga o'rgatadi, ularning so'z boyligi va dunyoqarashini kengaytiradi. Shuningdek, majoziy xotira operativ xotirani va diqqatning barqarorligini rivojlantiradi va yaxshilaydi, aqliy faoliyat bunga bog'liq. Badiiy adabiyot bilan tanishish orqali bolalarda faollik, qiziquvchanlik, umumiy madaniyat va bilimdonlik rivojlanadi. Yosh maktab o'quvchilari kitoblar odamlar hayotida alohida ma'noga ega

ekanligini, kitob o‘qishga qiziqish har bir inson madaniyatining zarur elementi ekanligini tushunishlari kerak. Bu o‘qish ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun asos bo‘ladi. Shular munosabati bilan o‘qituvchilar va ota-onalar bolalarni badiiy adabiyot o‘qishga jalb etishlari va rag‘batlantirishlari zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Vasinskaya N.V., Shcherbinina N.A. Samarali o‘qish texnologiyasi // Tr. xalqaro konf. “Pedagogika va psixologiya shaxsiyatni rivojlantirish muammolarini zamonaviy tadqiqotlar kontekstida”. – Maxachqal’a, 2014. - 33–34-betlar.
2. Isaeva O.V., Slon O.V. Samarali o‘qish kichik maktab o‘quvchisining shaxsiy yutuqlarini rivojlantirish usuli sifatida // Fundamental tadqiqotlar. - 2014. - No 9–10. - 2308–2311-betlar.
3. Maksimova A.A., Savvinova R.V. Kichik maktab o‘quvchilarining o‘qish faoliyatini rivojlantirish // Tr. xalqaro konf. “Zamonaviy dunyoda ilmiy izlanish”. - Saratov, 2014. - 178–179-betlar.
4. <https://moluch.ru/archive/102/23242/> (дата обращения: 31.01.2024).